

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация на тема:

„ВРЕМЕВА ПЕРСПЕКТИВА И УПРАВЛЕНСКИ СТИЛ НА

ОРГАНИЗАЦИОННИЯ ЛИДЕР“,

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

по Научна специалност: 050621 - Психология на дейността (Организациона психология)

разработена от Виктория Светломирова Гацова

1. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Нарастващата значимост на лидерството както за равнището на организационното представяне така и за устойчивостта и просперитета на бизнеса е в основата на непрекъснатото задълбочено изучаване на сложното съдържание и структура на лидерските качества и дименсиите на лидерското поведение. През последните десетилетия тази проблематика привлича изследователите и те разкриват нови значими за ефективността и ефикасността на организациите поведенчески характеристики на лидерите от различни управленски равнища. Настоящото дисертационно изследване се фокусира върху времевата ориентация на лидерите, което е обект на проведеното емпирично изследване в контекста на концепциите за трансформационните и транзакционните лидерски поведения. Дисертационният труд е насочен към качествата на лидерите, които са в основата както на организационната ефективност така и на резултатността на управлението на човешките ресурси в организациите - актуална тема за просперитета на организациите в бизнеса и в публичната администрация. В предмета на изследването се откроява доминиращата времева ориентация на лидерите, което детерминира техните времеви умения- предпоставка за успешно изпълнение на лидерските роли в условията на съвременните динамични промени в организационната среда. Във връзка с това настоящото изследване се откроява като актуален и полезен източник на ценно знание, което обогатява информационната база за вземане на управленски решения в бизнес-организациите така и за публичната администрация. Представеният за рецензиране проект на дисертационен труд обхваща 227 стр. от които 205 са основен текст в изложението, разпределен в увод, пет основни части и заключение. Първите две части от дисертацията (глава 1. Лидерство и управленски стилове и глава 2

Трансформационно и транзакционно лидерство) са насочени към теоретичните основи на изследването. Във връзка с това тук се представят резултатите от критичния преглед на значителна по обхват съвкупност от подбрани български и чуждестранни литературни източници с цел да се изяснят задълбочено същностните характеристики на значими за логиката на дисертационното проучване концепции: лидерство, лидерски стил, мениджмънт, власт и характеристики на организационния лидер, теории за лидерството (универсални, поведенчески, ситуационни). Специален акцент тук са концепциите за транзакционно лидерство и трансформационно лидерство, вкл. в контекста на динамичните измерения на социокултурната и морално-етичната организационна среда. В съответствие с целите на дисертационно изследване са проучени и се систематизират изводите на водещи автори както за връзката на трансформационния и транзакционния лидерски стил с ефективността на служителите така и за връзката на транзакционното и трансформационното лидерство с личностните дименсии на основата на модела на „Голямата петорка“. Трета глава (Времева перспектива като теоретичен конструкт) и четвърта глава (Дизайн на емпиричното проучване) имат ключово значение за постигане на целите и задачите на дисертационното изследване. В контекста на продължаващата дискусия за същността и философско психологическите аспекти на понятието време се систематизират изводи относно дименсиите на времевата перспектива като се отделя внимание на взаимовръзката между ориентацията към минало, настояще и бъдеще и петфакторния модел на личността. Въз основа на проведения теоретичен анализ авторът откроява ключовите измерения на времевите умения на организационния лидер - Изкривяване на времето; Създаване на визия; Групиране на времевы единици; Предвиждане; Повторно изживяване на миналото. В тази част се откроява успешната систематизация, която докторантът прави, на моделите на взаимовръзката между времева перспектива и лидерство, които са в основата на профилирането на лидери, ориентирани към миналото, настоящето и бъдещето. В пета глава (Времеви ориентации и лидерски стилове: емпирично изследване) са представени коректно резултатите от проведеното емпирично изследване в две основни направления: междуполови и възрастови различия и разкрити взаимовръзки: между дименсиите на лидерските стилове и демографските характеристики; между времевите ориентации и демографските характеристики; между личностните характеристики по модела на „Големите пет“ и дименсиите на лидерските стилове; между личностните характеристики по модела на „Големите пет“ и дименсиите на конструкта „времева перспектива“; между личностните характеристики по модела на „Големите пет“ и дименсиите на конструкта „времева перспектива“.

Използваната научна литература се представя чрез списък от 188 източника (преобладаващата част са чуждестранни), което показва както задълбочено проучване на научните достижения в изследваната проблематика така и висока отговорност на дисертанта към проведеното изследване и интерпретирането на получените резултати.

2.Цел, задачи; хипотези, изследователски методи

Като част от методологическата рамка на дисертационното изследване са посочени коректно както целта и задачите, така и хипотезите и изследователските методи

Ясно е формулирана **основната изследователска цел**: проучване на емпирично равнище на двата конструкта - стил на ръководство на организационния лидер (трансформационен, транзакционен и либерален) и ориентация на лидера към една от времевите зони – „негативно минало“, „позитивно минало“, „хедонистично настояще“, „фаталистично настояще“ и „бъдеще“. В оперативен план тази цел се структурира на шест подцели, които детерминират основните изследователски задачи, които се осъществяват във взаимна връзка. В контекста на изследователската цел са издигнати хипотези, за чиято проверка се използват разнообразни статистически анализи – еднофакторен дисперсионен анализ (ANOVA), корелационен анализ и многофакторен стъпков регресионен анализ. Дисертантът обосновава своя избор да използва подходящи изследователски инструменти Многофакторен въпросник за лидерство на Б. Бас и Б. Аволио (Multifactor Leadership Questionnaire, MLQ 5X - Short, Leader Form), Въпросник за времева перспектива на Зимбардо (The Zimbardo Time Perspective Inventory, ZTPI) и Въпросник за измерване на личностните характеристики по модела на „Големите пет“ на Донелан и колеги (Mini-IPIP), които се представят коректно в контекста на целите на изследователския процес. Докторантката успешно систематизира и представя научно-теоретичната и приложната значимост на изследването чрез имплицитното прилагане на адекватен подход при изучаването на времевата ориентация на лидера и нейните потенциални връзки и зависимости с многоаспектните измерения на лидерското поведение.

В дисертацията коректно се систематизират **ограниченията**, които се възприемат в изследователския процес, свързани с Въпросника за времева перспектива на Зимбардо (който не е стандартизиран за български условия) и с параметрите на извадката. Въз основа на това дисертантът коректно посочва, че получените и интерпретирани в изследването резултати трябва да се разглеждат като възможни тенденции, а не като

потвърдени заключения, валидни за цялата българска популация. Дисертантката използва ясен, точен и разбираем език в изложението.

3.Характеристика на автореферата и представени публикации по темата на дисертационния труд

Авторефератът обхваща 52 страници основен текст, след което е представен списък на приноси моменти в дисертационния труд и списък на публикациите по темата. В съдържателно и структурно отношение авторефератът съответства с дисертационния труд и представя в синтезиран вид обхвата, съдържанието и резултатите от научното изследване. Представени са седем публикации по темата на дисертацията, шест от които са самостоятелни. Една част от тези публикации представят научния път, който изминава докторантката в концептуално и методическо отношение, за да стигне до провеждането на емпиричното изследване, което е сърцевина на дисертационния труд. Наред с това са представени публикации, в които са изследвани други тематични направления, като те също разкриват изследователския капацитет на докторантката, вкл. и нейните задълбочени познания по методологическия инструментариум и способността на неговото приложение в разнообразна среда и тематика.

4.Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

В дисертацията се съдържат научно-практически резултати и емпирични доказателства за приложението на съществуваща методология, на научни знания и решения за усъвършенстване и развитие на времевите компетенции на лидерите като основа за нарастване на ефективността на тяхната дейност. В контекста на високата дискуссионност на изследваната проблематика в дисертационния труд се обхващат резултатите от задълбочена и добросъвестна изследователска дейност на докторанта в областта на избрания изследователски проблем, които условно могат да се систематизират в следните основни направления:

√Проучени и систематизирани са значими за ефективността и ефикасността на организационните лидери връзки и взаимодействия между основните дименсии на трансформационното лидерство („идеализирано поведение“ или харизма „вдъхновяване и мотивиране“ „интелектуално стимулиране“ -„уважение и внимание“) и на транзакционното лидерство: „ситуационни награди“ „управление по изключение – активно“ „управление по изключение – пасивно“ и либерално лидерство.

√Подготвен и приложен е комплексен изследователски инструментариум, който е изграден на базата на Многофакторен въпросник за лидерство на Б. Бас и Б. Аволио (Multifactor Leadership Questionnaire, MLQ 5X - Short, Leader Form), Въпросник за времева перспектива на Зимбардо (The Zimbardo Time Perspective Inventory, ZTPI) и Въпросник за измерване на личностните характеристики по модела на „Големите пет“ на Донелан и колеги (Mini-IPIP). На основата на задълбочен анализ на същностните характеристики на конструкта „времева перспектива“ е създадена комплексна методика от селектирани изследователски инструменти и е изградена тестова батерия, която е в основата на емпиричното проучване.

√Изследвани са измеренията на лидерските стилове и техните взаимовръзки с времевите ориентации, демографските фактори и личностните характеристики по модела на „Големите пет“, което е успешен опит на дисертационния труд да представи по-различен и по-задълбочен поглед върху широко изследвания проблем за лидерството. Получените резултати открояват определени тенденции, които могат да бъдат подложени на по-нататъшна разширена и задълбочена емпирична проверка при бъдещи изследвания

√Резултатите от проведеното емпирично изследване разкрива важни аспекти от същностните характеристики на изследвания конструкт „времева перспектива“ и са предпоставка за по-задълбочено разбиране на изискваните качества на организационния лидер като сложна комбинация от конструкти, които са във взаимна връзка с редица вътрешни и външни за организацията процеси.

√Проучени и анализирани са съществуващите взаимозависимости между дименсиите на лидерските стилове и времевите ориентации, като са установени конкретните времеви зони, детерминиращи ангажирането на лидера в поведението, характерни за трансформационното и транзакционното лидерство, чрез което се разширяват наличните до момента емпирични данни за лидерството.

√Основните изследователски изводи имат потенциал да обогатят методическите основи на дейността по обучение и развитие на лидерите в организациите като открият необходимостта от изграждане на балансираните времеви умения на лидерите-предпоставка за успешно изграждане на визия и прогнозиране на организационната дейност.

√Изводите от изследването са предпоставка за бъдещо трансформиране на подходите за изграждане на времевите умения и ценен сигнал за организациите да внесат необходимите промени в критериите за подбор и за развитие на управленски персонал. Ръководителите трябва да имат балансирано отношение към минало, настояще и бъдеще, което е

необходим акцент в програмите за развитие на лидера като самоактуализираща се личност.

5. Препоръки, критични бележки и въпроси

Наред с положителните качества на изследването, които са представени по-горе, към дисертационния труд могат да се систематизират и някои препоръки и въпроси.

1. Резултатите от проведеното емпирично изследване допринасят за по-задълбочено разбиране на измеренията и същността на оптималния профил на индивида по отношение на времевата перспектива – високи стойности по „позитивно минало“; умерено високи стойности по времевата зона „бъдеще“; умерено високи стойности по „хедонистично настояще“; ниски стойности по „негативно минало“; ниски стойности по времевата перспектива „фаталистично настояще“. Състоянието и динамиката на тези параметри се влияе от разнообразни процеси свързани с организационната култура на компанията и откроява силната контекстуалност на лидерската времева ориентация като конструкт. Във връзка с това възниква въпрос, на който докторантката да отговори по време на защитата- по какъв начин организационната култура може да влияе върху оптималния профил на индивида по отношение на времевата перспектива в съвременните организации, които се характеризират с трансформации (понякога доста радикални) в ценностите, предположенията и вярванията.

2. Съвременната тенденция за нарастване на продължителността на управленската кариера и за увеличаване на средната възраст на лицата на управленски позиции е подходяща среда за нарастване на практико-приложния ракурс на проведеното изследване и неговото по-плътено обвързване с подходите и дейностите по развитие на лидери и таланти в компаниите. Значимостта на времевата перспектива придобива нов акцент, който не е намерил място в дисертационния труд, но може да бъде предмет на бъдещите изследователски търсения на автора- възможности за изграждане на необходим полезен баланс между минало и настояще като основа на подходящи нагласи и поведения на трансформационния лидер с продължителна трудова кариера- вкл. вдъхновяване, мотивиране, зачитане на индивидуалните потребности и насърчаване на нетрадиционното мислене на хората в организацията, стимулиране на взаимоотношения на принципа на размяната, контрола и санкциите при нарушаване на установените правила.

Представените бележки и препоръки са ориентирани към акценти в бъдещата изследователска работа на докторантката в тази област.

Заклучение: Представеният за рецензиране дисертационен труд е задълбочено и добросъвестно проведено изследване, което отговаря на ключовите изисквания: посветен е на значим и актуален въпрос, отличава се с ясно формулирана методическа рамка (цел, задачи, предмет, обект, хипотези), прецизно приложение на инструментариума и интерпретация на резултатите. Постиженията на дисертационното изследване имат както теоретико-методологическа стойност, така и потенциал за практическа приложимост в областта на изграждането и развитието на лидерите в организациите. Въз основа на гореизложеното давам своята положителна оценка и гласувам ЗА присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Виктория Гацова по научна специалност - Психология на дейността (Организационна психология).

София

07.06.2017

Подпис: .....

(проф.д-р М.Атанасова)